

MEMORIAŁ

Generał Marii Wittek

fot. (b/w)

++
por. RADLIŃSKA Helena
zd. Rajchman
ps. „Orsza”, „Helena Orsza”

AK
W-wa

3385/WSK

SPIS ZAWARTOŚCI TECZKI — ⁺⁺ RADLIŃSKA Helene
z d. Rajchman

3385/WSK

I/1. Relacja ✓ k. 8, s. 1-8

I/2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące osoby relatora —

I/3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące osoby relatora —

II. Materiały uzupełniające relację —

III/1 – Materiały dotyczące rodziny relatora —

III/2 – Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r. —

III/3 – Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945) —

III/4 – Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 r. —

III/5 – inne... —

IV. Korespondencja —
.....
.....
.....

V. Nazwiskowe karty informacyjne —

VI. Fotografie *brak*

I In Relacja

- Biogram H. Radzińskiej oprac. przez B. Kwzyńską, 2008, mps, rleps,
oryg., k.8, s.1-8.

Biogram H. Radlińskiej oprac. przez J. Kuczyński "Sympetex"

przebiegi 26 XI 2008 r.

FUNDACJA "Sympetex"
 "Archiwum i Muzeum Pomorskie
 Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek
 w Toruniu
 19 03 2009 3389
 H. dz. 668/1954-4171
 n-osi-1002
 Załączniki:
 Referent:

WSK ?
II/1

Radlińska Helena z d. Rajchman (1879 - 1954), por. „Wojniak Helena Orsza”, „Jerzy Strumiński”, „W. Janicki”, „Warszawianin”, „Z. Rudnicki”, „Hermenegilda”, „Anna” i inne literackie, działaczka niepodległościowa i społeczna, pedagog, historyk i praktyk oświaty i bibliotekarstwa, prof. zw.

Urodziła się w Warszawie 2 maja 1879 r. jako córka Aleksandra (1855-1915), pisarza wydawcy i publicysty, współtwórcy Filharmonii i Opery Warszawskiej i jej dyrektora, oraz Melanii z Hirszfeldów (1857-1913) publicystki, działaczki oświatowej i społecznej. Miała dwóch braci: Aleksandra (1890-1940) matematyka i Ludwika (1881-1965) lekarza.

Helena Radlinska, jedna z najwybitniejszych polskich uczonych I połowy XX wieku, znana jest w kraju i zagranicą z doniosłych osiągnięć teoretycznych i praktycznych w zakresie oświaty, bibliotekarstwa, pedagogiki i wielu innych pokrewnych dziedzin. Niestety zupełnie zapoznany jest bardzo ważny odcinek jej młodego życia w którym wszystkie siły poświęciła walce o niepodległość - co w tym miejscu pragniemy przypomnieć skrótowo odsyłając zainteresowanych całością przebogatej osobowości H.R. do wyczerpującego biogramu w Polskim Słowniku Biograficznym i do tekstów biograficznych opracowanych przez współpracowników H.R.

Całkowicie zasymilizowana rodzina Heleny wyróżniała się w społeczności warszawskiej atmosferą intelektualną, o wysokiej kulturze artystycznej, jednocześnie całkowicie indyferentną religijnie. Helena nie poddawała się tym nastrojom uważając dom rodzinny za „nieco snobistyczny” (Czapska, ZH (Paryż) nr 19 s.100). Niemal na zasadzie przekory ujawniała w młodości skłonność do mistycyzmu, oraz szukała kontaktów z ludźmi o większej wrażliwości społecznej i politycznej. Duży wpływ na nią w tym czasie wywarli tacy ludzie jak: Ludwik Krzywicki, Edward Abramowski, Edward Siwiński - b. członek Rządu Narodowego w Powstaniu Styczniowym (niewidomy) u którego Helena przez pewien czas pracowała jako sekretarka i lektorka a przede wszystkim brat matki Bolesław Hirszfeld ukochany „wuj Boś”, działacz społeczny i oświatowy, wydawca konspiracyjnego pisma dla ludu, oraz opiekun więźniów politycznych. Więzień warszawskiej Cytadeli.

✓ 2 widok
pesje

Helena ukończyła w 1897 r. pensję H.Czarnockiej i dwuletnie tajne kursy nauczycielskie istniejące przy szkole, jednocześnie współdziałając w organizowaniu pracy oświatowej na wsi i w mieście. Pracowała w Bibliotece Ordynacji Zamoyskich, następnie w Warszawskim Tow.Dobroczynności (WTD), będącym wówczas najpoważniejszą instytucją oświatową w zaborze rosyjskim , gdzie grupa entuzjastów pod przykrywką filantropii prowadziła nielegalną pracę oświatową i niepodległościową.Już wtedy Helena dużo pisała i drukowała pod różnymi pseudonimami.. Pierwsza książeczka popularno-naukowa Heleny, wówczas osiemnastoletniej dziewczyny, pt.Kto to był Adam Mickiewicz została wydana w bardzo dużym nakładzie i stała się narzędziem w szerokiej działalności patriotyczno-oświatowej. Uczyła też jęz,polskiego i historii zarówno w szkołach jawnych jak i na tajnych kompletach, oraz na kursach wychowawczyń przedszkoli.

W 1902 r. poślubiła Zygmunta Radlińskiego (1874-1941) lekarza, uczestnika akcji bojowych PPS wchodząc tym samym w radykalne środowisko socjalistyczne.Ukończyła kurs pielęgniarstwa i włączyła się w tajną sieć ratowania ofiar zamachów i gwałtów politycznych.. Współdziałała z akcjami bojowymi PPS przenosząc broń i przechowując ją w skrytce urządzonej w organach Filharmonii Warszawskiej.

Wg relacji prokuratury rosyjskiej z 1907 r. opartej na tajnych donosach agentów H.R. była przez pewien czas kasjerem pieniędzy należących do Organizacji Bojowej PPS. W 1904 r. była członkiem ścisłego kierownictwa strajku szkolnego i z jego ramienia brała udział w rozmowach dotyczących organizacji jednoczesnego strajku na Politechnice i Uniwersytecie w Warszawie a także w tajnych spotkaniach przygotowawczych z nauczycielami i rodzicami ,w wiecach i zgromadzeniach, oraz redagowaniu odezw i tekstów w tej sprawie.

Kiedy w marcu 1906 r .Zygmunt Radliński został skazany na pięcioletnie zesłanie na Syberię za działalność w Organizacji Bojowej PPS Helena wyjechała wraz z mężem. Przebywali w okolicy Tomsku, gdzie dr Radlinski przy pomocy żony leczył nielegalnie, ale tak skutecznie miejscową ludność ,że zdobył sławę „ cudotwórcy „ . Helena wspominała okres syberyjski jako jedną wielką przygodę połączoną coprawda z wieloma trudnościami ale przeżyta na łonie pięknej przyrody i wśród wielu osobliwych zjawisk. Z tej „ eskapady” udało się Radlińskiemu wydostać przedterminowo i na wpół legalnie do Galicji.

Radlińscy przybyli do Krakowa pod koniec 1906 r. i Helena włączyła się natychmiast w życie społeczno-oświatowe, polityczne i wojskowe - wbrew opinii najbliższych. Brat Heleny - Ludwik wyraził to sceptycznie, że „nie wierzy w wartość sprawy, która nie może się obejść bez współdziałania jednej kobiety” (Czapska, tamże s.107). Nic te uwagi nie pomogły. Helena przez całe życie lubiła przezwyciężać przeszkody, przekonywać do swoich koncepcji, zdobywać zwolenników. A była kopalnią pomysłów, niewyczerpanym gejzerem nowych idei. Charakterystyczną cechą jej życiowej filozofii było „poczucie osobistej jakby odpowiedzialności wobec każdej klęski. Ratownictwo jako odruch, nie tylko serca ale i mózgu”.(Czapska, tamże s.113).

W rozmowie z Marią Czapską rozbudowała tę zasadę mówiąc że „służba społeczna naszych czasów nie może polegać na karmieniu głodnych, leczeniu ran, opiece nad starcami. Trzeba sięgać do źródeł zła, do przyczyn nędzy, do planowej akcji opartej na ekonomii medycynie, pedagogii” (Czapska, tamże s.117)

Po przybyciu do Krakowa Helena rozpoczęła studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim które ukończyła w 1911r. Wykorzystała pobyt w Krakowie dla zacieśnienia więzów z ruchem ludowym w którym w zasadzie reprezentowała PPS ale w krótkim czasie została członkiem zarządu Tow. Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza (TUL) stając się jego głównym animatorem. Prowadziła wykłady, opracowywała referaty i pomoce szkolne do nauki historii..Uważała, że „walka o wolność to nie tylko rwanie więzów politycznych, ale tworzenie własnego życia społecznego, niezależności wewnętrznej i własnej kultury „ (Pełczyńska, ZH.(Paryż) nr 19 s.134) .Organizowała w związku z tym biblioteki, kursy, spotkania. Jednym z wykorzystywanych przez nią prelegentów był, wówczas stosunkowo mało znany - Józef Piłsudski, który określił tę działalność H.R. i swoją jako „budowanie mostu między teraźniejszym pokoleniem a pokoleniem 1893 „(.Pełczyńska tamże, s.133).Konsekwentnie do tego w latach 1910-1914 H.R. była członkiem Krakowskiego Związku Pomocy dla Więźniów Politycznych .

W 1912 r.H.R. została członkiem powstałego nielegalnie Związku Chłopskiego i redaktorem jego organu „Chłopska Sprawa”, oraz z jego ramienia uczestniczyła w Kongresie Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych (KSSN) biorąc od lutego 1914 udział w pracach zarządu głównego Polskiego Skarbu Wojskowego a 4 sierpnia tego roku kierując nim. Natychmiast z wrodzoną sobie inwencją zorganizowała dla jego członków kurs polityczny połączony z przeszkoleniem wojskowym w Związku Strzeleckim..

Po utworzeniu na jesieni 1914 r. Naczelnego Komitetu Narodowego (N.K.N.) została w nim

11/4

członkiem Departamentu Wojskowego (Oddz. Werbunkowo-propagandowy), którego szefem był płk. Władysław Sikorski. W prowadzonej na dużą skalę akcji werbunkowej do Legionów nadzwyczaj przydatna okazała się "Chłopska Sprawa" i szerokie kontakty H.R. ze stowarzyszeniami i organizacjami ludowymi. Wymagało to jednak ciągłych przemieszczeń się z miejsca na miejsce.

Mimo tych absorbujących zadań wojskowych H.R. nie zaniedbała swoich zainteresowań i prac oświatowych. Była w tym okresie współzałożycielką Centralnego Biura Szkolnego, współpracowała przy organizowaniu szkolnictwa, zakładaniu bibliotek i tworzeniu kursów nauczycielskich na których też wykładała.

Tymczasem w działaniach niepodległościowych zaczął narastać tzw. „spór niepodległościowy” między N.K.N. a Józefem Piłsudskim o powiązanie spraw polskich z mocarstwami środkowoeuropejskimi, w którym H.R. opowiedziała się po stronie Piłsudskiego. Wystąpiła z Dep. Wojskowego i wróciła do Krakowa nawiązując natychmiast ścisłą współpracę z Polską Organizacją Wojskową (P.O.W.) ..Pracowała też w Komisji Porozumiewawczej Stronictw Lewicowych w której skład wchodziła zarówno PPS jak i PSL. Redagowała mies. "Kultura Polski" a jej dom i redakcja stały się przykrywką tajnej pracy niepodległościowej powiązanej z ruchem ludowym. H.R. należała wówczas do Związku Walki Czynnej (Z.W.C.) skupionego wokół Kazimierza Sosnkowskiego z którym oboje Radlińskich łączyła bliska przyjaźń.

W marcu 1916 uczestniczyła w plenarnym posiedzeniu N.K.N., które stało się początkiem konsolidacji stronictw politycznych w zaborze austriackim.

Po aresztowaniu i osadzeniu J. Piłsudskiego w Magdeburgu powstały w Krakowie Konwent Organizacji „A”, grupujący jego najbliższych współpracowników, sprawował jakgdyby zbiorowe jego zastępstwo pod przewodnictwem J. Moraczewskiego. H.R. nie tylko że wchodziła w skład tej grupy i brała udział we wszystkich rokowaniach z innymi ugrupowaniami, ale w jej mieszkaniu odbywała się większość zebrań. Z racji wykonywanych funkcji „wiedziała o wiele więcej o działalności Konwentu „A” niż niektórzy inni członkowie.” (Bagiński, ZH(Paryż) nr 19 s.131).

Na jesieni 1918 r. Radlińscy przenieśli się na stałe do Warszawy i jeszcze w listopadzie 1918 H.R. raportem w Belwederze u Komendanta Piłsudskiego zakończyła swoją służbę żołnierską - w stopniu porucznika.

Nie przyjęła wówczas proponowanych stanowisk politycznych i wróciła do uznawanego za najważniejszy dla siebie - zawodu oświatowca. Wróciła do tego co Piłsudski nazywał „robieniem cegieł” (I.Lepalczyk, Helena ^{Rechtlik} s.57).

H.R. zaczęła pracować w Min. Wyznań Religijnych i Oświecenia Publ. jako referentka i prelegentka oświatowa wykładając i propagując na różnych kursach historię i metodykę wychowania, pedagogikę, zagadnienia oświatowe, bibliotekarstwo, czytelnictwo itp.

W latach 1920-1921 pełniła przez kilka miesięcy ochotniczą służbę zwalczania analfabetyzmu wśród żołnierzy organizując oddziały frontowych ruchomych gospód i legalizując tę formę służby w wojsku. Dzięki jej zabiegom w Belwederze i poparciu tej akcji przez J.P., który stawiał służbę oświatową w wojsku na równi ze służbą żołnierza walczącego, instruktorki nosiły mundury i obowiązywała je dyscyplina wojskowa. W sierpniu 1920 r. kiedy bolszewicy zbliżali się do Warszawy liczba instruktorek wzrosła do 300. Przy tej akcji H.R. zebrała szereg nowych doświadczeń dotyczących masowego nauczania analfabetów i do tych wrażeń powracała w późniejszych latach.

W tym okresie H.R zaczęła odsuwać się powoli od obozu piłsudczykowskiego. Od 1922 r. rozpoczęła trwającą do 1952 współpracę z Wolną Wszechnicą Polską (WWP) w Warszawie utożsamiana niemal z tą instytucją przez opinię społeczną. Różnorodność jej zainteresowań poparta rzetelną kompetencją i znajomością języków obcych sprawiały, że była zapraszana na liczne zjazdy międzynarodowe na których propagowała polskie osiągnięcia i z których przywoziła nowe idee i przemyślenia do realizacji w kraju. Mimo słabego zdrowia była niezwykle ruchliwa, pracowita i skuteczna w działaniu. Nie sposób w krótkim szkicu biograficznym przedstawić wszystkie akcje i poczynania w których H.R. brała udział. Nigdy nie odmawiała pomocy w słusznej, wspólnej sprawie i zawsze w krótkim czasie stawiała się animatorem – nigdy honorowym figurantem.

We wrześniu 1939 H.R. odniosła poważne obrażenia pomagając w ratowaniu rannych. Jej mieszkanie wraz z większością zbiorów uległo zniszczeniu. Ona sama znalazła schronienie w klasztorze ss. Urszulanek w Warszawie przy ul. Gęstej. Uważała że „ukrywanie się jest możliwe tylko w instytucji nigdy w domu prywatnym w którym zbyt narażałaby innych „ (Bogusławska, ZH (Paryz) nr 19 s.151)

Nie opuszczała klasztoru przez cały czas okupacji ale od pierwszych niemal dni weszła głęboko w podziemną robotę, przestrzegając jednak skrupulatnie zasad kpnspiracji, które miała zakodowane od czasów powiackich. A działalność ta była wielokierunkowa. Zorganizowała studia na 3 wydziałach WWP, prowadziła tajne wykłady, kursy i egzaminy na różnych poziomach i dla różnych grup słuchaczy. Przygotowywała publikacje na

zamówienia wielu odrębnych komórek polskiego podziemia ,jak np. KG AK, Delegatura Rządu, Szare Szeregi , org."Raclawice", Ludowy Instytut Kultury i Oświaty. Opracowywała teksty o charakterze naukowym , popularno-naukowym i wręcz popularyzatorskim, ale zawsze z myślą o przydatności społecznej.- do takich np. należał „Poradnik włóczędzy”jako zbiór wskazówek dla młodzieży wywożonej do Niemiec” lub „Podręcznik robót na drutach” które notabene zawsze miała przy sobie ze względów kamuflażowych.

Pisywała pod pseudonimami lub anonimowo do podziemnej prasy m.inn. do „Pisma Młodych,” „W Świetle Dnia” ,” Polityki Społecznej” ,”Wici”.

Wyraziła się kiedyś, że „Wobec niszczenia podstaw kultury polskiej praca myślowa i nauczanie było częścią walki o byt narodu i godność człowieka” oraz że „ Nigdy nie pisałam tak wiele jak w dniach i bezsennych nocach tej epoki „(Bogusławska ,ZH (Paryż) nr.19 s.150).Prowadziła konsultacje z wieloma działaczami a przede wszystkim współpracowała z Aleksandrem Kamińskim, którego po wojnie przygarnęła do siebie na Uniwersytet Łódzki jako najbliższego współpracownika . Po Powstaniu które „przeżyła w wyteżonej pracy na bohaterskim froncie Elektrowni” i po przejściu przez obóz w Pruszkowie bardzo chora H.R. dostała się do Milanówka, też do ss.Urszulanek ,a następnie do Skierniewic, gdzie przebywała w Schronisku dla Sierot Wojennych i nawet tu ^{natychniast} zaraz przystąpiła do uczenia m.inn.dziewcząt z Powstania Warszawskiego.

W marcu 1946 dawny rektor WWP T. Vieweger ściągnął H.R.do Łodzi powierzając jej stanowisko kierownika katedry pedagogiki społecznej na Uniwersytecie Łódzkim. H.R. ruszyła tam do działania zgodnie ze swoim zwyczajem - natychmiast i wielokierunkowo. Poza zajęciami uniwersyteckimi pełniła funkcję sekretarza Senatu WWP, utworzyła na terenie Łodzi Polski Instytut Służby Społecznej, Wydział Społeczny Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego (zlikwidowany w 1947 r), kierowała badaniami zespołowymi ,współpracowała z pokrewnymi instytucjami. nawiązała kontakty zagraniczne. Wydawać by się mogło ,że czasy powinny w pełni sprzyjać zarówno tej tematyce jak i jej realizatorce.

Tymczasem mimo powszechnie znanej lewicowości przekonań Heleny Radelińskiej „władza ludowa” daleka była od jej faworyzowania .Będąc w pełni sił twórczych H.R. przeniesiono w r.1950 na urlop, co prawda płatny ,ale niszcząc jej łódzkie dokonania..

Niewiarygodna wręcz dynamiczność, „wydajność” i skuteczność działania mogłyby nawet budzić wątpliwości, gdyby nie „Kalendarium jej życia i pracy” sporządzone przez najbliższe współpracowniczki H.R. już po jej śmierci (I.Lepalczyk,W.Skibińska), które choć lakoniczne ale z trudem zmieściło się na 95 stronach druku(R-i bibl.1974 s.3-103)

11/7
oraz niepełna (!) bibliografia H.R. obejmująca 50 ss.,(L.Wojtczak,tamże s.105-164) plus nieopublikowane teksty zdeponowane w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego.

H.R. powinna była mieć poczucie spełnionej misji - w pracy naukowej .Nie miała jednak satysfakcji w życiu osobistym. Jej małżeństwo rozpadło się w 1923 r .Nie założyła później nowej rodziny.

Powiedziała kiedyś że „ ...ja na tym rozstaniu nawet zyskałam.Był to dalszy ,najważniejszy skok ku wyzwoleniu własnej osobowości ... Mogę szczerze powiedzieć że jednego w życiu miałam mężczyznę i może o tego jednego za dużo”. (Czapska,tamże s.102) Jej domem stało się miejsce pracy a dziećmi - uczniowie.Mimo niesprzyjających warunków nigdy nie straciła hartu ducha ani – optymizmu. Pracowała do ostatniego dnia a zmarła 10 października 1954 w Łodzi . .Pochowana została w Warszawie na Starych Powązkach.

2
odznaczenia.....

bibliografia

APAK sygn..... Polski Słownik Biograficzny t.XXI z.123 s.696-703;

Theiss W.,Materiały do bibliografii prac H.R. Prz.hist-oświatowy 1979 s.595-600;

Wojtczak L., Bibliografia H.R. Rocz-i biblioteczne 1974 s.105-164;

Wyrobkova-Delawska W,Nota bibliograficzna. w: Radlińska H.Pisma pedagogiczne.Wrocław 1961 I s.XLV-LXII

Bogusławska A. Helena Orsza –Radlinska 1879-1954,Wych. ojczyznie .Londyn 1956 s.1-5

Garlicki A.,Geneza Legionów.Wwa 1964 s.

Hulewicz J, Helena Radlińska – historyk oświaty.Wstęp w: H.R. Pisma pedagogiczne.Wrocław 1964 s.IV - XXIX

Kamiński A,Piśmiennictwo pulicystyczne i popularyzatorskie H.R. w latach okupacji (1940-1944) Rocz-i biblioteczne 1974 s.191-215

Lepalczyk I.,Skibińska W.Helena Radlińska .Kalendarium życia i pracy.Rocz-i bibliot.1974 s.3-103, 1979 z.2 s.391-402

Molenda J.PSL w Królestwie Polskim.1915-1918.Wwa 1965

Pełczyńska W. Zyciorys H.R.,uzup. Wiadomości 1962 nr 1 s.2

M.H.S. Helena Radlinska.Zesz.nauk.U.L. S.I 1955 z.1 s.151-153

Helena Radlińska Zesz..hist.(Paryż) nr.19 s.98-191,(M.Czapska,K.Bagiński,
W.Pełczyńska,J.Piłsudski,J.Hoffman,A.Boguslawska ,Gulińska –Moudscein,Różankowska J.

Kalicki T .,Prof.Helena Radlińskawe wspomnieniach.Rocz.-i bibliot.1974 s.249-263

Listy H.R.do Jana Hulewicza z lat 1945-1954 Roc-i bibliot.1974 s.503-542

Pragier A.Służba ojczyźnie .Wwa 1929

tenże,Czas przeszły dokonany ,Londyn 1966

tenże.W kolportażu i łączności KG BCh.Wspomnienia Wwa 1982

RADLIŃSKA Helena